

El cas del dragó o com s'amaga una identitat canviant la síl·laba tònica

Autor: Francesc Jutglar

Data de publicació: 13-10-2018

Molta gent ha sentit parlar del «dragó», un element molt peculiar de la flora canària. En el present article, En Francesc Jutglar mostra com aquest nom no és sinó una mínima modificació de «dragó», modificació mantinguda molt probablement amb la intenció d'amagar l'origen català del mot. Comunicació al 17è simposi sobre la Història censurada de Catalunya.

Consideracions prèvies

Per mitjà d'aquest escrit volem demostrar que la planta canària coneguda oficialment amb el nom drago hauria de dir-se dragó.?

Escriurem amb lletra negreta algunes parts d'aquest text que convé que siguin destacades.

Què és la 'sang de dragó'?

Comencem, però, definint un altre concepte: sang de dragó. Amb aquesta denominació es fa referència a una resina vermella que històricament ha tingut molts usos: en alquímia, medicina i màgia ritual; també en preparats de momificació, en neteja dental, i, finalment, com a tintura, vernís i antioxidant[1][2][3][4][5][6][7].

Una segona denominació, donada pels antics escriptors grecs, és cinabri de l'Índia[8] ?la resina seca té molta aparença de cinabri?. La referència més antiga ve de l'obra Periple del mar Eritreu, del segle I ?si bé, en aquest cas, sense el complement de l'Índia?, en la qual un mariner grec parla d'una illa anomenada Dioscòrida, illa coneguda actualment sota la denominació Socotra i situada on la Mar Roja s'obre a la Mar d'Aràbia. El relat diu que els arbres de l'illa proporcionen "gotes de cinabri"[9].

La primera menció del terme sang de dragó la trobem en una obra més o menys coetània de l'anterior: De materia

medica, de Dioscòrides[10], i ho fa en el passatge que es refereix a la resina procedent de la ja citada illa Dioscòrida o Socotra.

Vegem també com l'anomenen algunes llengües europees:

Anglès: dragon's blood

Neerlandès: Draak bloed

Alemanys: Drachenblut

Francès: sang-dragon o sang-de-dragon.

Si fem la cerca 'sang de dragó' a Google Chrome, obtenim 41.400 resultats, als quals caldria afegir-hi els 190 que apareixen si la cerca la fem en la grafia prefabiana "sanch de dragó". D'aquests darrera, en mostrem alguns exemples:

1.- En un manuscrit de farmacologia catalana del segle XIV[11] ja trobem esmentada la sanch de drago diverses vegades:

? "De alcançadura de nerui de cavall

... e goma arabica galbanun armoniach sanch de drago, e sia calfat en una olla [...]"

? "De budell nafrat o trencat

... e mastech sanch de drago, e tot aço poluorizat siali lançat la hon lo budell sia romput,..."

? "Recepta de enguent groch

...] sagi de serp, seu de cabro, trementina, resina, ensens, mastech, sanch de drago, cera noua [...]"

? "A engreixar cauall

... Item miga onza de sanch de drago, ..."

Cal dir que en aquesta obra no es fa ús dels accents, com era normal a l'època.

Transcripció d'un manuscrit de farmacologia catalana, del segle XIV,
conservat en una biblioteca de Klagenfurt (Àustria)

2.- Un nou exemple ?aquesta vegada amb accents?: un receptari del segle XVIII [12]:

? "Remey probat per lo dolor romatisme

Péndrer [...] 3 idem valeriana, 3 idem de sang de dragó, dos unsas de pega negra; [...]"

? "Emplastre contra la dislocació ú ossos trencats, per fortificar la part y tráurer lo dolor

Péndrer [...] una porció [...], de mástech, d'encens mascles, de sanch de dragó, [...]"

3.- La trobem igualment en diccionaris:

a) En el Diccionari de la llengua catalana, ab la correspondencia castellana y llatina[13], de l'any 1839, dins de l'entrada Sanch, hi ha una subentrada que diu:

?SANCH DE DRAGÓ. quím. Tintura de antimoni. Sangre de dragon. Draconis sanguis.

El cas anterior és una mostra d'ampliació semàntica del concepte a d'altres menes de productes d'aparença similar i també de color vermell intens, fet comentat a la bibliografia. Així, per exemple, els antics romans confonien sovint la vera sang de dragó amb el sulfur de mercuri, que a la natura es troba en forma de cinabri[14], de la qual confusió ja n'hem parlat més amunt.

b) El diccionari Català-Valencià-Balear[15] ens aporta també alguns exemples més de la "substància resinosa anomenada sang de dragó":

? "Preneu pregunta y ensens y mastech e un poch de sanch de drago..."; "Sanch de Dragó, de gota y de pa, mal la

lliura tres lliures deu sous,”.

4.- Més recentment, l'observem en un llibre del 1983 sobre apotecaris catalans[16] i en un del 1987 sobre rondalles populars catalanes[17]. Aquestes publicacions també esmenten la sang de dragó en el sentit que estem comentant.

De l'apotecari al farmacèutic, p. 222 (vegeu l'apunt [16])

Rondalles populars, p. 60 (vegeu l'apunt [17])

La planta

Així, doncs, tenim clar com es diu la resina. Vegem ara com s'anomena en altres idiomes europeus la planta que la produeix:

Anglès: dragon tree / dragon blood tree

Neerlandès: Drakenbloedboom

Alemanys: Drachenbaum

Francès: le dragonnier

No costa gens d'endevinar que en català l'arbre ha de dir-se dragó. En efecte, el diccionari de Pere Labèrnia, a les pàgines 724-725 diu: “Dragó. m. Arbre gran com una perera, y molt ramós [...]; las flors, en mitg de las quals hi ha un filet ques retors en figura de dragó, són de color de viola ab unas líneas rojas transversals, y se tancan á la nit, y del tronch fluheix una substancia dita SANCH DE DRAGO.”

No sabem exactament a quin arbre (Croton sp.?) al·ludeix En Labèrnia, però és evident que parla d'alguna de les plantes que fan la resina vermella anomenada sang de dragó. I és que diverses fonts ens diuen que, en realitat, són unes quantes les plantes de les quals s'ha obtingut sang de dragó al llarg de la història[18][19][20].

Gupta et al. fan un repàs de les espècies implicades i també dels seus usos tradicionals, de la seva composició química i del potencial real que tenen en farmacologia. Ens diu: “La sang de dragó és una resina de color vermell intens que ha estat emprada com a famosa medicina tradicional des de l'antigor per moltes cultures.” I afegeix: “l'origen de la sang de dragó es pensa que és l'illa de Socotra (Iemen), però hi ha molta confusió referent a la font i identitat de les 'sangs de dragó'. Mabberley (1998) suggereix que originalment procedia de *Dracaena cinnabari*, després de *Dracaena draco* i més recentment de *Daemonorops* spp. Zheng et al. (2004 a, b, c) ho confirmen i suggereixen *Pterocarpus* spp., *Daemonorops draco* (= *Calamus draco*) i *Croton* spp. com a substituents de *Dracaena* spp.” [21] En resum, la sang de dragó és la resina obtinguda a partir de plantes de 4 gèneres (i de 4 famílies): *Croton*, *Dracaena*, *Daemonorops* i *Pterocarpus*.

Dracaena cinnabari de Socotra. Font original de la 'sang de dragó'.

Fotografia de Boris Khvostichenko, extreta de

https://en.wikipedia.org/wiki/Dracaena_cinnabari

La wikipèdia anglesa[22] afirma que les anàlisis suggereixen que la majoria de sangs de dragó emprades en art s'obtenien d'espècies del gènere *Daemonorops*; i que el fruit d'algunes d'aquestes espècies (particularment la *Daemonorops draco*) fa una resina vermella anomenada sang de dragó. La sang de dragó procedent de *Dracaena draco* no va ser coneguda a Europa fins al 1402. I aquest fet ens porta a la planta protagonista d'aquesta presentació.

La *Dracaena Draco*

Dracaena draco. Fotografia de l'autor

La *Dracaena draco* és una planta descrita originalment per Linné com *Asparagus draco*, i és originària de les illes Canàries (es troba també en un indret del sud del Marroc)[23]. Hi ha unanimitat en l'etimologia del nom científic. L'epítet *draco*, que hem vist tant en aquesta espècie i com en alguna altra planta productora de sang de dragó és l'equivalent llatí de dragó; *dracaena* prové del grec *drákaina*, que vol dir dragona.[24][25][26]

Algunes enciclopèdies medievals ens informen que la sang de dragó és la mescla de la sang d'elefants i dracs

esdevinguda en el clímax de llur combat mortal[27][28]. Plini explica que la resina prengué el nom d'una llegenda índia basada en Brahma i Shiva[29]. Una altra explicació llegendària relaciona les plantes productores de sang de dragó amb els treballs d'Hèrcules: en concret, l'onzè treball consistí a portar tres pomes daurades del jardí de les Hespèrides, guardat per Ladó, un drac de 100 caps. Hèrcules matà el drac i la seva sang s'escampà per terra i començaren a brotar-ne arbres dragó[30][31].

Amb tot el que hem vist fins ara, considerem que resta fora de tot dubte que el nom català d'aquest arbre (i dels altres relacionats que ja hem vist) ha de ser dragó. Ara bé, malgrat l'evidència, el nom oficial català de l'arbre segons els diccionaris actuals és drago. L'Alcover-Moll[32] en dóna aquesta etimologia: “del llatí Draco, nom científic del dit arbre.” Però aquesta etimologia la considerem absurda perquè de draco hauríem d'obtenir-ne dragó, com en el cas de l'animal mític i com en el de la resina ‘sang de dragó’, esmentada així en el mateix diccionari. Però, a més a més, el nom científic data del segle XVIII, i ja hem vist i documentat que tant la resina com la planta inclouen el terme dragó des de l'antigor. Si, d'altra banda, sabem que els mallorquins ja varen fundar un bisbat a les illes Canàries durant el s. XIV[33], que possiblement ja hi havien arribat a finals del s. XIII[34], que el *Dracaena draco* de Canàries ja fou descrit al 1402[35], i que durant el s. XV ja se n'obtenia sang de dragó[36], aleshores cal concloure que aquesta planta també havia de ser coneguda a Catalunya, i no podia ser d'altra manera que amb el nom dragó.

La Wikipèdia castellana no s'amaga de dir que: “La sangre de drago se ha usado para los mismos supuestos que la del mismo nombre obtenida de la especie *Daemonorops draco*, siendo en realidad adulteración de esta.”[37]. Ens està confirmant el que deien Mabberley i Zheng: la sang de dragó ja es coneixia i s'emprava abans d'obtenir-la de l'espècie canària, de la qual cosa es dedueix que el nom d'aquesta planta i de la seva resina ha de ser el resultat d'una ampliació semàntica del seu significat original.

Tot apunta, doncs, que la versió dragó que consignen acríticament els diccionaris catalans actuals és un manlleu del castellà drago, i que aquest terme ha de ser, al seu torn, un intent pueril de voler-ne amagar l'origen català a base d'escriure'l sense accent, tot traient profit del fet que apareix d'aquesta manera en textos antics que no empraven accents. Malgrat el que venim dient, el DRAE[38] reconeix que etimològicament vol dir dragó: “Del lat. draco, dragón”. I encara més, com si se'n volgués dissimular l'origen català, hom afegeix una segona accepció que diu: “2. ant. dragón”. Ens estan dient que drago és <dragó> en castellà antic. Això no obstant, quan fem la comprovació amb un corpus del castellà[39], trobem 7 casos de Drago i tots ells són cognoms, en textos dels s. XIX i XX, i 9 casos de Dragó que també són cognoms, excepte dos casos corresponents al pretèrit del verb dragar. Ni un sol cas de drago com a sinònim de dragón. El corpus de la mateixa RAE[40][41], si acotem entre els anys 1200 i 1400, proporciona 40 coincidències de dragón en 11 documents, i ens apareix ja en textos de mitjan segle XIII referits a l'animal mític. Per exemple, un tractat de falconeria del 1250 aporta una recepta medicinal que diu: “E después, tomen de la sangre del dragón e de la mirra tanto de lo uno como de lo ál,...”. Si fem la mateixa cerca per drago, només n'obtenim 7 coincidències, que corresponen a 5 documents del segle XIV o posteriors; en quatre dels documents, els textos no duen accents (és a dir, que no permeten saber si aleshores es llegia drago o dragó) i es refereixen a la resina ‘excepte un sol cas que parla de l'animal mític i que sembla, a més, una mala traducció del català: “... Tritolemus en una nau en la qual era pintado un drago ujno en Grecia e amplio fuert lauro.”? El darrer document és l'únic que porta accents, i està datat entre 1330-1343, i diu: “a santa Marina libreste del vientre del drago: libra a mí, Dios mío, d'esta presión do ya[go]”. Comparem aquest únic cas del suposat drago en comptes de dragó o dragón amb aquest altre text de c.1250: “e de muerte libreste a Ester la reína, e del dragón libreste a la Virgen Maryna, Tu da a nuestras llagas conort e medeçina”.

Conclusió

En conclusió, entenem que del que hem vist fins ara no es pot deduir de cap manera que drago sigui el terme castellà antic per referir-se al dragó. En canvi, sí que hem trobat un cas del segle XIII on anomenen la resina vermella amb el nom de sang del dragón. Un altre cas similar, molt més recent, és del 1965[41]: “La resina del ratán que se utiliza para proporcionar adhesividad a la tinta de imprenta suele conocerse con el nombre de “sangre de dragón”. I el ratán, segons la wikipèdia castellana[42], és un nom d'origen malai referit a unes 600 espècies de palmeres enfiladisses de la subfamília Calamoideae, emprades sovint per a confeccionar balancins i altres mobles. Un dels gèneres que esmenta és *Daemonorops*, un dels quatre que abans hem vist que proporcionen sang de dragó.

Exemple d'ús del terme sang de dragón en el castellà modern. Extret de
<http://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/v/lexico/7813/sanch-de-drago>

L'únic argument que es podria proposar per a mantenir el terme drago fóra defensar-ne un hipotètic origen guanxe. Tanmateix, drago és massa semblant a dragó per creure en una coincidència, desmentida, d'altra banda, per la història

del terme i per la seva etimologia, admesa arreu.

Amb tot, comprovem la insistència a mantenir aquesta grafia més enllà de tota argumentació. Buscant “sanch de dragó” per internet apareix una pàgina sobre Vocabulario de Comercio Medieval, Legado Gual Camarena. Universidad de Murcia[43]. Miguel Gual Camarena és autor de El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV). Editorial CSIC. Barcelona 1981. La pàgina aporta una sèrie de fotos de documents corresponents a l'arxiu del professor Gual, on apareix el terme català, de vegades amb la traducció a altres llengües europees, i en un d'aquests exemples trobem això: “El Ms. 62 de la BUB. (fol. 10) describe la sanch de drago, de gota y la comuna. Evans, “sanguie de dragone”.-F. Borlandi, “Sangue di dragho”. Dic. catvalbal., “sanch” (de dragó: no vemos la necesidad de acentuar esta palabra)”.

Exemples de notes del professor Miguel Gual Camarena. Extret de
<http://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/v/lexico/7813/sanch-de-drago>

Francesc Jutglar

Agraïments:

Francesc Magrinyà indicà la grafia correcta del terme grec drákaina.

Referències bibliogràfiques:

[1] https://en.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco

[2] https://ca.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco

[3] https://es.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco

[4] Dragon tree (Dracaena draco). ARKIVE. <http://www.arkive.org/dragon-tree/dracaena-draco/#text=All>

[5] Canary Islands Dragon Tree. Global Trees Campaign. <http://globaltrees.org/threatened-trees/trees/dragon-tree/>

[6] Deepika Gupta, Bruce Bleakley & Rajinder K. Gupta Dragon's blood: Botany, chemistry and therapeutic uses. Journal of Ethnopharmacology 115(2008) 361-380. P. 361-362.

[7] https://en.wikipedia.org/wiki/Dragon%27s_blood

[8] Gupta et al. Ob. cit. P. 362.

[9] Ídem.

[10] Gupta et al. Ob. cit. P. 363.

[11] PHARMACOLOGIE CATALANE. Un manuscrit catalan dans la bibliothèque de l'évêque à Klagenfurt-Autriche. Manuscrit del segle XIV http://www.sciencia.cat/biblioteca/documents/Klagenfurt_Menhardt.pdf

[12] Receptari tradicional que usaba lo célebre pagés senyor VEHI, de la Péra, que deixà copiarlas al senyor apotecari de Cursá, cerca la Bisbal. Segle XVIII. Trobat a la pàgina del Dr. Miquel Masgrau Bartís. <http://masgrau.net/la-salut-es-cosa-teva/receptari-tradicional/>

[13] Pere Labèrnia. Diccionari de la llengua catalana, ab la correspondencia castellana y llatina, Volum 1. Barcelona, 1839.

[14] https://en.wikipedia.org/wiki/Dragon%27s_blood

[15] Antoni Maria Alcover, Francesc de Borja Moll, Manuel Sanchis & Anna Moll. Diccionari català-valencià-balear:

- [16] Anna Maria Carmona i Cornet. De l'apotecari al farmacèutic: els farmacèutics catalans dels segles XVIII i XIX. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1983. Pàg. 222.
- [17] Valeri Serra i Boldú (editor). Rondalles populars, volum 1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1987. Pàg. 60.
- [18] https://en.wikipedia.org/wiki/Dragon%27s_blood
- [19] Gupta et al. Ob. cit. P. 363-364.
- [20] https://es.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco
- [21] Gupta et al. Ob. cit. P. 362.
- [22] https://en.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco
- [23] https://ca.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco
- [24] Ídem.
- [25] https://es.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco
- [26] Gupta et al. Ob. cit. P. 371.
- [27] <http://www.arkive.org/dragon-tree/dracaena-draco/#text=All>
- [28] Gupta et al. Ob. cit. P. 362.
- [29] Ídem.
- [30] Ídem.
- [31] <http://www.arkive.org/dragon-tree/dracaena-draco/#text=All>
- [32] <http://dcvb.iecat.net/> V. DRAGO.
- [33] Història de les Illes Canàries
https://ca.wikipedia.org/wiki/Hist%C3%B2ria_de_les_Illes_Can%C3%A0ries
- [34] Una moneda prova la presència mallorquina a les Canàries abans de la conquesta castellana. Agència EFE. Publicat al diari Ara, el 23 de desembre del 2014. https://www.arabalears.cat/partforana/Arqueologia-Canaries-mallorquins_0_1271872960.html
- [35] Gupta et al. Ob. cit. P. 371. Extret de Boutier, P. & Le Verrier, J. The Canarian, or Book of the Conquest and Conversion of the Canarians in the Year 1402, by Jean de Bethencourt, vol. 46. Hakluyt Society Publications, London, 1872.
- [36] Gupta et al. Ob. cit. P. 371.
- [37] https://es.wikipedia.org/wiki/Dracaena_draco
- [38] Diccionario de la lengua española. Vigésima primera edición. Tomo 1. Real Academia Española. Madrid, 1992. V. drago.
- [39] <https://www.corpusdelespanol.org/hist-gen/>
- [40] <http://corpus.rae.es/cgi-bin/crpsrvEx.dll>
- [41] Meridiano, 1965. Pel que sembla és una revista. N'apareix el retall d'una imatge en una pàgina web

(<http://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/v/lexico/7813/sanch-de-drago>).

[42] <https://es.wikipedia.org/wiki/Rat%C3%A1n>

[43] <http://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/v/lexico/7813/sanch-de-drago>